

1. Красовский И.С. О топографической интерпретации рукописных планов древнерусских городов (на примере планов Киева 1695 г. и Владимира 1715 г.) // Сб.: Источники и методы исследования памятников градостроительства и архитектуры. (Рябушин А.В.). – М., 1980. 2. Алферова Г.В., Харламов В.А. Киев во второй половине XVII века. – К., 1982. 3. Описи Київського намісництва 70-80-х років XVIII ст./відом. Про природу краю, стан повітів, міст і сіл..., описово-статистичні джерела / АН УРСР Археогр.комісія та ін.: Упоряд. П.С.Сокаль (відп.ред.), Г.В.Болотова та ін. – К., 1989. 4. Рыбаков Б.А. Из истории культуры древней Руси: исследования и заметки. – М., 1984. 5. Геврик Т. Втрачені архітектурні пам'ятки Києва // Пам'ятки України. 1990. № 3. 6. Чичуров И.С. "Книжен муж" Иларіон / Сост. Е.Бондарева. – Т.16. – М., 1990.

УДК 711.424

Чабанюк О.Я.

НУ “Львівська політехніка”, кафедра містобудування

ЛЬВІВСЬКА ПЛОЩА: ОБ'ЄМ, ПРОСТІР, СЕРЕДОВИЩЕ

© Чабанюк О.Я., 2000

Розглядається комфортність львівської площі як елемента міського середовища в аспекті часового, функціонального, архітектурно-просторового формування, виявлення сприятливих факторів взаємодії об'єму і простору в середовищі площі для застосування їх при втручанні в простір площ з метою утворення комфортного середовища.

В умовах існуючого процесу планування розвитку та реконструкції міст постають питання організації, ролі та значення площ у міському середовищі, тобто середовищі, в якому людина живе, і яким вона живе. В організованому середовищі міста ціле завжди складають його частини, оскільки місто, як і будь-яка інша архітектурна композиція, повинно мати єдиний художній задум. Кожна площа, як і його частина, взагалі тільки тоді і набуває повної архітектурної цінності, коли вона розвиває художню ідею, розкриває її в деталях і цілком належить тільки даному місту, є єдиною в своєму роді та ідентифікаційно вираженою одиницею.

Площа як елемент міського середовища належить до числа найменших міських “споруд” (наприклад: при замкнутому трактуванні вирішення площі зводиться до вирішення фасадів по периметру площі і його простору, який вони обмежують – найяскравішим прикладом цього у Львові є пл.Ринок). Хоча площа і належить до найменших міських об'єктів, за своїм значенням площі майже завжди стоять на першому місці.

Історія знає немало прикладів, коли площа служила центром політичного, громадського та культурного життя цілого міста. Так, наприклад, у Стародавній Греції на Агорі відбувалися широкі народні зібрання з виступами політиків, філософів чи поетів. Форум у давньоримську епоху був місцем, де змагання гладіаторів чергувалися з театральними видовищами; на середньовічних площах відбувалися турніри, на площах епохи Відродження – карнавали, релігійні процесії та політичні зібрання мешканців міста [1].

Так, наприклад, від давніх часів (1381 р.) у Львові пл.Ринок була осередком торговельного і політичного життя міста [2], чи, наприклад, крім сакрального призначення

прослідковується з 1679 року торговельна функція площі Юра, де відбувались великі святоюрські ярмарки двічі на рік, що дійшли найбільшого розквіту у середині XIX ст. (1840-1850 рр.), куди приїжджали купці з Праги, Берна і Відня, але близько 1860 р., з розвитком і поширенням залізниць ярмарки почали підупадати. І біля 1900 року їх перенесено на площу Бема¹, але на новому місці вони не дійшли до розквіту й перевелися зовсім [2, с.124-125].

Щодо забудови площ взагалі, то нерідко вона здійснювалась за рахунок цілого міста і за єдиною програмою, а деколи і у відносно короткий термін. Власне тому в архітектурі міста площі належить одне з провідних місць.

Отже, незважаючи на те, що майже вся забудова міст у минулі епохи здійснювалась приватними замовниками, кращі площі все ж таки виконувались на кошти міста, так, наприклад, викуплення ділянок для розширення площі Сіньйорії у Флоренції і спорудження двох головних споруд – палаццо Веккіо та лоджії деї Ланці – було здійснено міським урядом, площа Св.Марка і Венеції двічі перебудовувалась на кошти міста [1].

Архітектура площ збереглася набагато краще, ніж архітектура, наприклад, вулиць чи міських центрів у цілому. Більшість площ добре піддається вивченню, з огляду не лише її архітектурних об'єктів, а й сформованого чи протилежного йому середовища в аспекті об'ємно-просторового вирішення.

Так, можна звикнути до середовища, пристосуватись до різних його умов, але не завжди можна відчувати себе комфортно в ньому, чи не завжди можна відчувати себе комфортно на міській площі.

Виникає запитання: чому?

Які чинники впливають на комфортність середовища, утвореного площею, що є структурою зв'язків і взаємодій – функціональних, композиційних, планувальних, візуального сприйняття, взаємодій об'ємів у просторі?

Для вивчення цього питання на прикладі м. Львова приділено увагу виявленню основних засад впливу просторових, планувальних, композиційних та суб'єктивних факторів на формування середовища львівських площ з врахуванням їх функціонального призначення, хронологічності тощо.

Вплив часу на функцію площі в міському середовищі досить відчутний. Сьогодні львівські площі у кращому випадку – лише місця стоянки транспорту. Сьогодні немає урочистого спокою біля університетів і сакральних споруд, немає людського натовпу і ринкової метушні біля ратуші, немає переважно руху там, де в давнину було особливе пожвавлення, а властиво, біля монументальних громадських споруд чи на торгових площах.

Отже, змінюється час – змінюється функціональне призначення площі. Проведений аналіз 34 львівських площ дає таку картину: площі, функціональне використання яких не змінилось від часу їх формування, становлять 41 %, площі, функціональне використання яких змінилось – 32 %, площі, функціональне використання яких частково змінилось – 26 %. Так, Краківська площа довгий час мала торгову функцію, хоча й тепер вона присутня деякою мірою, але на сьогоднішній день переважає комунікаційна Тож у 1876 р. саме тут побудовано було вперше у Львові критий ринок [3] із залізних конструкцій, сімдесят шість яток якого займали різники. Вся площа по обидва боки від трамвайної колії була заставлена будками і маленькими крамничками, де торгували, як тоді казали, “блаватами”, а потеперішньому – тканинами. Цього краму тут було багато просто з фабрик [4].

¹ Потім пл. Я.Мудрого, тепер пл. Князя Святослава.

Наступним торговим місцем після Краківської площі була за кілька хвилин ходи площа Сольських² при Сонячній вулиці. Згодом ця площа почала називатися Зернова³, бо торгували тут збіжжям, але вже в ХХ ст. збіжжя не продавали. Зерновій площі вже не існує, і важко повірити, що колись на тім місці могло розміститися аж триста п'ятдесят будок і яток.

Площа Теодора, яка знаходилась за кілька кроків від Зернової. Уже самі назви вулиць, які вели й оточували цю площу, промовляли самі за себе: Медова, Старотандетна (себто Барахляна), Вугільна. На площі Святого Теодора, котра дістала свою назву завдяки тому, що в XIII столітті стояла тут преславна церква цього ж святого, торгували городиною, овочами, ягодами, фруктами [2, с.143].

Але, звичайно, не на всіх площах змінюється функціональне використання зі зміною часу. Залежно від часу формування площі Львова отримали різну форму в плані. Маємо площі правильної і неправильної форми. Частина площ неправильної форми утворилась внаслідок поступового формування.

Прямокутну форму в плані, наближену до квадрату з відношенням сторін 1:1 має площа Ринок. Також прямокутну форму мають площі Катедральна, Яворського, Підкови, Данила Галицького та ін., які мають відношення сторін 1:2, 2:3, 1:2, 1:4. Відношення 1:2 [5], 2:3 [6] є досить поширеними і давніми. 1:4 – відношення сторін розтягнутої площі Данила Галицького дають довгий простір. Крім вищезгаданих форм планів площ, маємо у Львові трикутні площі, серед них – площа Григоренка, що має невеликий розмір, площа Міцкевича. Трапецеподібний простір між вулицею Низький Замок, вулицею Театральною та вулицею Л.Українки, де можлива організація площі, не дає повного відчуття цієї форми завдяки малій висоті трапеції по відношенню до основи. Багатокутна площа, що колись носила назву Академічної, логічно завершує проспект Т.Шевченка.

Неправильна форма плану не завжди може бути комфортною. Прикладом цього випадку є площа Кропивницького, де до такої форми ще й додається її великий розмір. Ці чинники створюють неорганізоване дискомфортне середовище. Маючи великий розмір та неправильну форму, площа Св. Юра не складає аналогічного враження, а навпаки сквер на цій площі нівелює її розмір.

Для виявлення якості середовища (див.таблицю), сформованого площею, вводимо поняття “негативних” і “позитивних” меж, які базуються на співвідношеннях Альберті³. “Негативна” межа – це наявність співвідношення висоти будівель до довжини сторони площі в плані, яке є менше, ніж 1:6, і більше, ніж 1:3. “Позитивна межа” – це наявність співвідношення висоти будівель до довжини сторони площі в плані, які лежать в межах від 1:6 до 1:3.

За результатами дослідження виявлено такі типи львівських площ: 1) площі, що формувались в межах середмістя в переважній більшості мали замкнуту планувальну структуру, прямокутну форму з відношенням сторін від 1:1 до 1:3, мали малий розмір – від 0,1 га

---

² У 1778 р. це місце отримало назву пл. Сольських від прізвища власників ділянки М. та Ф. Сольських [3].

³ Незважаючи на те, що від 1892 р. пл. Сольських мала офіційну назву “Зерновий ринок”, за площею залишилась назва пл. Сольських, а у 1946 р. площа отримала назву “Площа Зернова” [3].

³ Альберті у своїй книзі “Десять книг о зодчестве” рішуче витступає за співвідношення 1:3 та 1:6 у об’ємно-просторовому вирішенні площі: “Особливо добре буде, якщо висота будинків дорівнює третині ширини форуму, або не менше, ніж двом дванадцятим”.

Якість середовища площ м. Львова

№ п\п	Назва площі (старі назви)	Середовище площі			Наявність “дисгармонуючих” меж	Рекомендоване втручання
		“негативне” [1:3] >	“позитивне” [1:6] - [1:3]	“негативне” < [1:6]		
1.	Пл. Старий Ринок	■	●	—	■	■
2.	Пл. Ринок	—	●	—	—	—
3.	Пл. Катедральна (пл. Капітульна, пл. Р.Люксембург)	—	●	—	—	—
4.	Пл. Св.Теодора (пл. Центральна)	—	●	—	■	■
5.	Пл. Музейна (пл. Домініканська, пл. Ставропігійська)	■	●	—	■	—
6.	Пл. Звенигородська	■	—	—	■	■
7.	Пл. Ярослава Осмомисла (пл. Краківська)	■	●	■	■	■
8.	Пл. Яворського (пл. Шевська, пл. Трибунальських)	■	—	—	■	—
9.	Пл. Вічева (пл. Бенедектинок)	■	—	—	■	■
10.	Пл. Св.Юра (пл. Б.Хмельницького)	—	●	■	■	■
11.	Пл. Митна (пл. Цлова, пл. Бандурського, пл. Радянська)	—	●	—	—	■
12.	Пл. Різні	—	●	■	■	■
13.	Пл. Соборна (пл. Бернардинська, пл. Возз’єднання)	■	●	—	■	■
14.	Пл. Князя Святослава (пл. Я.Мудрого, пл. Бема)	—	●	■	■	■
15.	Пл. Коліївщини (пл. Веклярська)	■	●	—	■	—
16.	Пл. Галицька	—	●	—	—	■
17.	Пл. І.Підкови (пл. Св. Духа)	■	●	—	■	—
18.	Низький Замок (пл. Каструм)	—	●	—	■	■
19.	Пл. Данила Галицького (пл. Стрілецька)	—	●	■	■	■
20.	Пл. Григоренка (пл. Перемоги, пл. Смольки)	—	●	—	—	—
21.	Пл. С.Маланюка (пл.Габровського, пл. Домбровського)	—	●	—	—	—
22.	Пл. Міцкевича (пл. Марійська, пл. Фердинанда)	—	●	■	■	■
23.	Пр.Шевченка і вул. Саксаганського (пл. Св. Івана, пл. Академічна, пл. Фредра)	■	●	—	■	■
24.	Вхідна зона в Головний корпус ДУ “Львівська політехніка”	■	●	—	■	—
25.	Вул. Університетська – парк ім.І.Франка	—	●	—	■	—
26.	Пл. Двірцева (пл. Вокзальна, пл. Вільсона)	—	—	■	■	■

№ п\п	Назва площі (старі назви)	Середовище площі			Наявність “дисгармонуючих” меж	Рекомендоване втручання
		“негативне” [1:3] >	“позитивне” [1:6] - [1:3]	“негативне” < [1:6]		
27.	Пл. М.Кропивницького (пл.Солярня, пл. Більчевського)	—	—	■	■	■
28.	Пл. Вишиваного (пл. Патріотів)	—	●	—	—	—
29.	Пл. Липнева (пл.Брестської Унії)	■	●	—	■	■
30.	Пл. Петрушевича (пл.Яблонівських, пл. Галана)	—	●	■	■	■
31.	Пл. Шашкевича (пл. Мельничука)	—	●	—	—	—
32.	Вхідна зона у парк Культури (вул. Вітовського)	—	●	■	■	■
33.	Пл. І.Франка	—	●	—	—	—
34.	Вул. Любінська – аеропорт	—	—	■	■	■

до 1,8 га; 2) площі, що формувались за межами середмістя в період XIV-XVI ст. мали замкнуту планувальну структуру, нерегулярне планування, відношення сторін від 1:1 до 2:3, мали малий розмір – від 0,09 га до 0,85 га; 3) площі, що формувались з кін. XVIII ст. (1777 р. – початок руйнування мурів довкола середмістя) до сер. XIX ст. мали відкриту планувальну структуру (ті площі, що утворились по лінії руйнування міських мурів і ті, що були в структурі проспектів і променад) і замкнуту (ті, що знаходились далі від середмістя), прямокутну, трикутну або трапецеподібну форму, відношення сторін 1:1, 1:2, 1:3, середній розмір; 4) площі, що формувались з кін. XIX ст. мали відкриту планувальну структуру, прямокутну чи багатокутну форму, відношення сторін від 1:1 до 2:3, більше середнього розмір; 5) площі, що формувались на поч. XX ст., мали відкриту і закриту планувальну структуру, нерегулярну форму, відношення сторін від 1:3 до 1:6, великий розмір – до 3 га; 6) площі, що формувались з сер. XX ст., мали відкриту планувальну структуру, нерегулярну форму, відношення сторін від 1:1 до 2:3, великий розмір.

1. Бунин А.Б., Круглова М.Г. *Архитектурная композиция городов.* – М., 1940. 2. Крип'якевич І. *Історичні проходи по Львову.* – Л., 1991. – С.27. 3. *Площі Львова.* Львівська календарна серія. – Л., 1996. 4. *Галицькі контракти.* – Л., 1996. № 7. 5. Альберти Леон-Батиста. *Десять книг о зодчестве.* – М., 1935. 6. *Витрувий Марк. Десять книг об архитектурі.* – Кн.6. Р.ІІІ. П.3. – М., 1936.